

התפתחות זהות אישית ותרבותית בקרב בוגרים צעירים שעלו מברית המועצות לשעבר

אלה חמי וישראל ריץ'

תקציר

המחקר הנוכחי בחן קשרים בין זהות אישית, זהות תרבותית ותמיכה חברתית בקרב בוגרים צעירים שעלו לישראל מברית המועצות לשעבר. מחקר רב מראה שבקרב מהגרים אימוץ משולב של תרבות המוצא והתרבות המקבלת וגם זהות אישית מפותחת, קשורים להסתגלות טובה כולל מיעוט התנהגויות סיכון, כגון שימוש בסמים והתנהגות מינית מסוכנת. אולם המחקר הבוחן יחסי גומלין בין משתנים אלה דל מאוד. מאה ושבעה צעירים בני 18 עד 30 מילאו שאלונים שבדקו זהות תרבותית, זהות אישית ותמיכה חברתית. הזהות האישית של בעלי זהות תרבותית אינטגרטיבית או נפרדת נמצאה מפותחת יותר מבעלי זהות תרבותית מוטמעת או שולית. גיל עלייה צעיר יותר נמצא קשור לזהות אישית מפותחת פחות. נוסף על כך, גיל העלייה של בעלי זהות אינטגרטיבית או נפרדת היה גבוה יותר מגיל העלייה של בעלי זהות שולית. ממצאי ניתוח bootstrap תמכו במודל שלפיו הזהות התרבותית מתווכת בין תמיכה חברתית לזהות אישית. המאמר דן במשמעות הממצאים למחקר עתידי וכן השלכות לתחום החינוך. בפרט, הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית מתמקד בחשיבות שימור תרבות המקור בבית הספר על פני מדיניות היטמעות. כמו כן הממצאים הנוגעים לגיל עלייה נדונו בעניין תוכניות התערבות שנועדו לעזור לתלמידים מהגרים לפתח זהות תרבותית ואישית חזקות.

מילות מפתח: זהות אישית; זהות תרבותית; תמיכה חברתית; הגירה.

מבוא

תהליך ההגירה כולל בתוכו הגדרה מחודשת של הזהות האישית והתרבותית של הפרט הגדרה כמעט בלתי נמנעת. מיינס (Maines, 1978) ציין שממש כמו שהגוף מהגר, כך גם הזהות (Ben-Shalom & Horenczyk, 2003). כאשר המהגר בא במגע עם התרבות החדשה ונחשף לערכים ונורמות חדשים, זהותו צפויה להשתנות. אומנם גיבוש זהות הוא משימה בסיסית ונורמטיבית בהתבגרות ובבגרות (Schwartz, Zamboanga, & Weisskirch, 2008), אך משימה זו יכולה להיות מאתגרת במיוחד בעבור מהגרים צעירים, המחפשים את מקומם בין שתי תרבויות, בניסיון לשמור על תחושה עקבית של עצמי במהלך שקילת אימוץ מרכיבי זהות חדשים (Schwartz, Montgomery & Briones, 2006).

לפי אריקסון (Erikson, 1968), במהלך פרק הזמן שמתרחשת בו אקספלורציה של הזהות העצמית, רצויה סביבה חברתית יציבה ותומכת. בעת זו המתבגר או הבוגר הצעיר צריך להיות חופשי מהצורך לקבל החלטות הרות גורל באשר לעתידו. עבור צעירים מסוימים, בעיקר במשפחות מבוססות מתרבות הרוב, תנאים אופטימליים אלה לחקירת זהותם אכן מתקיימים. לעומת זאת, לצעירים ממשפחות מהגרים לרוב אין תנאים אופטימליים כאלה משום שהם מתמודדים עם לימוד שפה חדשה ויצירת קשרים חברתיים חדשים, ונתקלים בקשיים כלכליים, דעות קדומות ואפליה (Tartakovsky, 2009). במחקר הנוכחי התמקדנו בעולים מברית המועצות לשעבר לישראל, קבוצה שיש בה כ-15% מאוכלוסיית ישראל, ורבים מהם מרגישים כי התרבויות הישראלית והרוסית הן בעלות ערכים סותרים, דבר הגורם לעולים להעדיף זהות תרבותית אחת על פני האחרת (Benish-Weisman & Horenczyk, 2010; Eisikovits, 2014; Phinney, Horenczyk, Liebkind, & Vedder, 2001; Remennick, 2015).

חשוב שמהגרים צעירים יפתחו זהות אישית ותרבותית שברורה דייה להם ולאחרים, משום שלזהויות מפותחות היטב בקרב בוגרים צעירים יש קשר חיובי לשיעור רצון מהחיים (Schwartz, Zamboanga, Weisskirch, & Wang, 2010). מעבר לכך, נמצא כי אופי תהליך התפתחות הזהות קשור לבריאות פיזית ונפשית והסתגלות פסיכולוגית של המהגר (Phinney et al., 2001; Walsh, Shulman, & Maurer, 2008). ראוי לציין כי חוקרים התמקדו בזהות תרבותית של מהגרים, ואילו זהותם האישית לא זכתה לתשומת לב דומה, והקשר בין הזהויות התרבותית והאישית זכה אפילו לפחות התייחסות (Schwartz, Zamboanga et al., 2010).

מטרת מחקר זה היא לבדוק את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית בקרב מהגרים צעירים, וכן לבדוק אם תמיכה חברתית מתווכת את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית.

זהות אישית

זהות אישית כוללת את ההגדרות העצמיות של הפרט, והיא מייצגת את מערכת הערכים, האמונות והמטרות של היחיד. זהות אישית כוללת שאיפות בתחום המקצועי, העדפות בתחום הזוגי והיבטים אחרים של העצמי שעוזרים לזהות אדם כמישהו ייחודי שונה מאנשים אחרים (Schwartz, 2001). בשנים האחרונות הופיעה ספרות תאורטית ומחקרית נרחבת בנושא התפתחות זהות אישית (למשל, Luyckx, Schwartz, Goosens, Byers, & Missotten, 2011).

רוב הספרות המתמקדת בזהות אישית מבוססת על עבודתו של אריקסון (Erikson, 1968). לדעתו, יצירת זהות היא משימה מרכזית בהתפתחות האדם במהלך חייו אבל היא נמצאת בחזית ההתפתחותית בגיל ההתבגרות. בעת זו המתבגר עובר תהליך של ארגון מחדש של ההזדהויות מהילדות, וכן גיבוש מערכת של התחייבויות מקצועיות, ערכים והשקפות אידאולוגיות ופוליטיות. תהליך זה מושפע מיחס הגומלין ההדדי שבין המתבגר לחברה, התורם להקניית המשכיות וזהות (צוריאל, 1990). חקירת הזהות האופיינית לשלב זה, יכולה להביא לידי מחויבות בתחום המקצועי והאינטימי או לבלבול זהות (Tartakovsky, 2009). יש חשיבות מיוחדת למידה שבה מערכת זו עקבית ויוצרת תחושת עצמי לכידה

וקוהרנטית. קיומה של זהות אישית מגובשת מנבא מספר תוצאות חיוביות בבגרות, כגון יצירתיות ויצרנות (Schwartz et al., 2008), וכן מגן מפני מצוקה פסיכולוגית. בלבול זהות מקושר לבעיות התנהגות בגיל ההתבגרות (Schwartz, Zamboanga et al., 2010).

על סמך התאוריה של אריקסון הציעו פסיכולוגים וסוציולוגים גישות תאורטיות אלטרנטיביות להבנת מהותה של זהות אישית. המסורת הניאו-אריקסונית תורמת רבות למחקר העוסק בהבנת התפתחות הזהות והיתרונות הפסיכולוגיים של זהות מפותחת היטב (Rich & Schachter, 2012). מרשיה (Marcia, 1966) העלה את המודל הניאו-אריקסוני הראשון, גישת סטטוס הזהות, שעורר בעקבותיו ספרות מחקרית בעלת משמעות. מרשיה חילץ מהתאוריה של אריקסון את הממדים של חקירה ומחויבות ואת ההנחה שממדים אלו בלתי תלויים זה בזה. חקירה (אקספלורציה) מוגדרת כהתנהגות של פתרון בעיות המכוונת להפקת מידע על הפרט או סביבתו כדי לקבל החלטה על בחירה חשובה בחיים. מחויבות מייצגת את הדבקות במערך מסוים של מטרות, ערכים ואמונות. לפיכך חקירה היא בדיקה של מגוון אלטרנטיבות, בעוד שמחויבות היא הפעולה של בחירת אלטרנטיבה אחת או יותר והוצאתה לפועל (Schwartz, 2001).

מודל סטטוס הזהות בוסס מחקרית כמודל פורה ורבגוני (Marcia, 1994). עם זאת חוקרים לא מעטים (Côté & Levine, 1988; van Hoof, 1999) טענו כי המודל אינו מייצג במלואו את הממדים הרבים במושג הזהות האישית של אריקסון (Erikson, 1968). מגבלות אחרות של המודל שצוינו הן חוסר תיקוף בין-תרבותי והשימוש בקטגוריות סטטוס מובחנות ולא רציפות לצורך ייצוג זהות (Schwartz, 2001). בדומה לביקורות קודמות (Côté & Levine, 1999; van Hoof, 1999), גם שורץ ועמיתיו (Schwartz et al., 2008) מציינים שגישת סטטוס הזהות בודקת תחומי תוכן קבועים מראש כך שאין ביטחון שהם הגורמים המרכזיים לזהות האישית של כלל המשתתפים. לכן הם ממליצים להתבסס גם על תפיסות אחרות. גישת מרכיבי הזהות של צוריאל (1990) אימצה את גישתו של מרשיה אך תופסת את הזהות כמורכבת מגורמים שבכל אחד מהם קיים רצף, וגם כמבנה גלובלי, דמוי גשטלט (גבריאל-פריד וטייכמן, 2008). צוריאל בנה שאלון זהות בהסתמך על תאוריית אריקסון, המורכב משבעה גורמי זהות נפרדים: תחושת מחויבות ומטרותיות, תחושת סולידריות והמשכיות, הכרה חברתית, משמעותיות, זהות פיזית, אמיתיות וטבעיות ותפיסת שליטה עצמית.

זהות תרבותית

לצד זהות אישית, התפתחה ספרות נפרדת סביב זהות תרבותית והגדרה עצמית. זהות חברתית מוגדרת כתחושת השתייכות לקבוצות חברתיות מסוימות, יחד עם הערכים והרגשות הנלווים להשתייכות זו (Schwartz et al., 2006). זהות תרבותית היא מקרה מיוחד של זהות חברתית והיא משקפת את ההתנהגויות, התפיסות וההגדרה העצמית של חבר בקבוצה תרבותית כלשהי (Tartakovsky, 2009) בהתאם לאותה קבוצה. בעקבות אריקסון, פני טוענת כי רכישת זהות תרבותית נעשית בדרך של חקירה ומחויבות. לדעתה, זהות תרבותית מגובשת מאפשרת לפרט גישה מאוזנת לחיים, מעניקה תחושה של משמעות ומגנה מפני איומים שונים על הבריאות הנפשית. הספרות עוסקת בהיבטים שונים של זהות תרבותית, כגון התנהגות תרבותית (שימוש בשפה, קשרים חברתיים,

מנהגים תרבותיים), ערכים תרבותיים (מערכת אמונות המקושרת לקבוצה מסוימת), והזדהות תרבותית (קשר לקבוצות תרבותיות ורגשות כלפיהן) (Schwartz, Unger, & Zamboanga, 2010).

זהות תרבותית נחקרה עד כה בעיקר בקרב מהגרים וילדיהם (Schwartz, Zamboanga et al., 2010). לזהות תרבותית חשיבות מיוחדת בעת הגעת מהגר למדינה חדשה (Phinney et al., 2001) כאשר הוא נאלץ להתמודד עם הדילמה של הטמעת המנהגים של תרבות חדשה מול שימור המנהגים של התרבות הוותיקה. לחקר הזהות התרבותית בקרב מהגרים צעירים יש חשיבות תאורטית מיוחדת. הגירה משמשת מעבדה טבעית לחקר תהליכים בין-קבוצתיים (Deaux, 2000) ולחקר יחסי הגומלין בין התפתחות אישית לאינטראקציות עם חברי קבוצות חוץ. לפיכך יש לנושא זה פוטנציאל לתרום לפיתוח תאוריה פסיכולוגית חברתית תקפה. במישור המעשי זהות תרבותית נמצאת במוקד הדיון הציבורי במדינות הקולטות מהגרים, מפני שזהות תרבותית של מהגרים צעירים נתפסת כקובעת את ההרכב התרבותי של המדינה הקולטת.

זהות תרבותית של קבוצות מיעוט ובהן קבוצות מהגרים נידונה לעיתים בספרות כמקור לכל מיני קשיים אישיים במישור הפסיכולוגי (בן-שלום והורנצ'יק, 2000), כגון הערכה עצמית נמוכה בשל אפליה ודעות קדומות (Tajfel, 1978), תחושות ניכור ושוליות (Blackwell & Hart, 1982) או תחושת בלבול זהות (Erikson, 1968). טענות אלה אינן מאוששות חד-משמעית במחקרים (Hutnik, 1991). פיני (Phinney, 1995) קושרת את הממצא שהטענות אינן מאוששות להימצאותה של זהות תרבותית מגובשת ומובחנת בקרב חלק מהמהגרים הצעירים, שנוצרת לאחר תהליך של חיפוש ועיצוב.

כיום מקובל לראות בהטמעה (acculturation) תהליך דו-ממדי, המנוגד לתהליך ליניארי של שינוי הדורש ויתור על התרבות המקורית של הפרט ואסימילציה בתרבות החדשה (Phinney et al., 2001). מודלים דו-ממדיים המבוססים בעיקר על עבודתו של ברי (Berry, 1997), מניחים כי שני ההיבטים העיקריים של הטמעה, שימור תרבות המקור והסתגלות לתרבות החדשה שונים מבחינה קונספטואלית ויכולים להשתנות בלי להיות תלויים זה בזה. על בסיס הבחנה זו יכולות להתפתח ארבע זהויות תרבותיות אלה: זהות **אינטגרטיבית** (רצון לשמר את תרבות המקור, רצון לאמץ את התרבות החדשה); זהות **נפרדת** (רצון לשמר את תרבות המקור, חוסר רצון לאמץ את התרבות החדשה); זהות **מוטמעת** (חוסר רצון לשמר את תרבות המקור, רצון לאמץ את התרבות החדשה); וזהות **שולית** (חוסר רצון לשמר את תרבות המקור, חוסר רצון לאמץ את התרבות החדשה) (Berry, 1997).

במחקרם על מהגרים מתבגרים בארבע ארצות שונות זו מזו, פיני ועמיתיה (Phinney et al., 2001) מצאו כי בעלי זהות תרבותית אינטגרטיבית הפגינו רמה גבוהה של הסתגלות פסיכולוגית יותר ממתבגרים בעלי זהויות אחרות. מתבגרים בעלי זהות שולית הפגינו את הרמה הנמוכה ביותר של הסתגלות פסיכולוגית. גם בעלי זהות מוטמעת נמצאו בעלי סיכון מוגבר לשימוש בסמים והתנהגות מינית מסוכנת (Schwartz et al., 2006). מחקרים אחרים תומכים בטענה כי הזהות האינטגרטיבית היא האדפטיבית ביותר והיא קשורה לרמות

גבוהות של בריאות פיזית ונפשית יותר מקטגוריות אחרות של זהות (Berry, 1997; Schwartz, Unger et al., 2010; Walsh et al., 2008).

בספרות נידון קשר בין מספר זהויות תרבותיות לאיכות חיים. פרט שיש לו זהויות תרבותיות מרובות יכול להתאפיין בשני מצבים שונים זה מזה. מצד אחד ייתכן שקיומה של זהות אחת בלי הענקת חשיבות לכלל הזהויות האחרות מונע קונפליקטים ולכן תורם לרווחתו האישית של הפרט. מצד אחר קיום כמה זהויות תרבותיות, שהפרט רואה אותן בחיוב, עשוי לשמש מקור לעוצמה ולמשאבים חברתיים, תרבותיים וחומריים. הפרט יכול לבחור בזהות המתאימה למקום שבו הוא פועל בחיי היום-יום, מתוך גיוס מערכות תמיכה חברתיות רלוונטיות באופן המסייע להסתגלות נפשית (בן-שלום והורנצ'יק, 2000).

אינטגרציה בין זהות אישית לתרבותית

שוורץ ועמיתיו (Schwartz, Zamboanga et al., 2010) משערים כי בחברה רב-תרבותית ישנה השפעה הדדית בין התפתחות הזהות האישית לזהות חברתית. הקבוצות שאליהן אדם משתייך, מבחירה או שלא מבחירה, מכוונות ומגבילות את אלטרנטיבות הזהות האישית הזמינות לו. עם זה מערכת המטרות, האמונות והערכים שאדם מאמץ לעצמו מעצבת את הדרכים שבהן הוא בא במגע עם הסביבה החברתית ואת ההזדמנויות שהוא בוחר בהן. למשל, השתייכות הפרט לקבוצה תרבותית מסוימת יכולה להגביל את מבחר האפשרויות הזמינות לו עבור זהותו האישית. כמו כן זהות אישית מתגבשת בחלקה באמצעות ערכים המופנמים מהקבוצות התרבותיות שאליהן היחיד משתייך. לעיתים לחץ ובלבול באשר לזהות תרבותית בשל הגירה, יכולים להביא איתם לחץ ובלבול באשר להיבטים שונים של זהות אישית, במיוחד כאשר התכתיבים של שתי התרבויות מתנגשים (Schwartz et al., 2006).

יש חשיבות למחקר אינטגרטיבי לבדיקת קשר בין זהות תרבותית לזהות אישית משום ששתיהן קשורות לתופעות בריאותיות חשובות, כגון בעיות התנהגות, שימוש בסמים והתנהגות מינית מסוכנת. אימוץ משולב של מנהגים הן של התרבות המורשת והן של התרבות המקבלת, וכן זהות אישית מפותחת יותר, קשורים לפחות התנהגויות מסוכנות לבריאות (Schwartz et al., 2008). עוד טרטקובסקי (Tartakovsky, 2009) מציין עניין מיוחד בחקר זהות של מהגרים צעירים. צעירים אלה מתמודדים בזמן עם יצירת זהות תרבותית לצד יצירת זהות אישית וחקר זהותם מאפשר לבחון את הקשרים ההדדיים בין זהויות אלה.

שוורץ ועמיתיו (Schwartz, Zamboanga et al., 2010) מאמינים כי בחברה רב-תרבותית, הזדהות עם מערך אחד או יותר של ערכים תרבותיים יכול לתרום לגיבוש זהות אישית במהלך ההתבגרות והבגרות הצעירה. כלומר הם משערים כי זהות תרבותית חזקה תורמת להתפתחות זהות אישית. כמו כן שוורץ ועמיתיו (Schwartz et al., 2008) מאמינים כי איזון בין זהות תרבות המקור ובין זהות התרבות החדשה (במילים אחרות, זהות אינטגרטיבית) יכול להוביל לזהות אישית מפותחת יותר. ייתכן שהשפעה זו מתווכת על ידי תמיכה חברתית, כפי שיתואר להלן.

תמיכה חברתית

תמיכה חברתית היא מקור של הון חברתי שמצטבר מתוך קשרים חברתיים איכותיים. חוקרים זיהו שלושה מקורות עיקריים של תמיכה חברתית בקרב צעירים: משפחה, מוסדות ציבוריים (כגון צוות בית הספר, מדיניות בית הספר ומשאבי בית הספר) ותמיכה בלתי פורמלית מחברים ומבוגרים אחרים. מחקרים מראים כי לתמיכה חברתית השפעה חיובית על תפקוד אקדמי והתנהגותי, וכן היא מגינה מפני השפעות שליליות של מצבי חיים מלחיצים (DeGarmo & Martinez, 2006).

מפני שהגירה יוצרת לחץ (מאנע, אור ומאנע, 2008), יש מקום להניח כי תמיכה חברתית עשויה לסייע להסתגלות טובה בעת זו (Slonim-Nevo, Mirsky, Rubinstein, & Nauck, 2009). הגירה לעיתים קרובות מביאה איתה נתק ממוסדות ציבוריים שהיו מוכרים, פרידה מבני משפחה ובידוד ממקורות תמיכה בחברה החדשה (Schwartz et al., 2006). היפרדות זו מהמוכר עלולה ליצור תחושות של בידוד, זרות ואובדן. לעיתים קרובות, חברי קהילת המהגרים הופכים למקור העיקרי של תמיכה חברתית זה לזה, אך הידע שלהם כיצד להתמודד עם המצב החדש עלול להיות חסר (Mirsky, Baron-Draiman, & Kedem, 2002).

נמצא כי מהגרים בעלי מעגל חברים מגוון תרבותית היו יותר שבעי רצון באשר להגירה (Sapeha, 2015). עם זאת תמיכה מחברי התרבות החדשה אינה תמיד בנמצא. במחקר שנעשה בישראל נמצא כי למרבית העולים אין חברים ילידי הארץ בין חבריהם הקרובים (הורוביץ ולשם, 1998; כהן, 2006; מנחם וגייסט, 1999).

סביבה תומכת ויציבה חשובה במיוחד בגיל ההתבגרות והבגרות הצעירה כאשר מתרחשת חקירת הזהות. עבור מתבגרים מהגרים סביבה כזו לרוב אינה קיימת, משום שהם נאלצים להתמודד בו בזמן עם לימוד שפה חדשה ומציאות תרבותית חדשה, קשיים בבית הספר, עזרה בפרנסה, ויצירת קשרים חברתיים חדשים (Tartakovsky, 2009). גם קבלת תמיכה משפחתית החיונית להתפתחות זהות אישית יציבה אצל המתבגר, אינה משימה פשוטה בהגירה. ההורים שנעקרו מסביבתם המוכרת, עלולים לאבד את תחושת המסוגלות ההורית ואת היכולת לתמוך בילדיהם. יתרה מזו, הצעירים בדרך כלל לומדים את השפה ומתחילים להתמצא בחברה החדשה מהר יותר מהמבוגרים, וכך עלול להיווצר מצב שבו ההורים נתמכים בעזרת ילדיהם, במקום להפך (כהן, 2006; Remennick, 2015). לבסוף, המפגש עם התרבות החדשה יכול לחתור תחת מבנים משפחתיים קיימים וליצור עימותים ופערים בין-דוריים שבתורם עלולים לחבל בתפקידה התומך של המשפחה (Mirsky et al., 2002).

היחסים הקונפליקטואליים במשפחה לרוב גורמים למתבגרים לפנות לקבוצת השווים לקבל תמיכה. קבוצת השווים מקילה על התהליך הכואב של השתחררות מהתלות הילדית. היא מספקת למתבגר תחושת שייכות וקבלה ולעיתים קרובות הופכת לסוג של משפחה חלופית (Erikson, 1968). אך גם תמיכת קבוצת השווים אינה פשוטה בהגירה. המתבגרים מאבדים את קבוצת השווים שהייתה להם לפני ההגירה וכך נשלל מהצעירים מקור תמיכה עיקרי ויציבות הנדרשת להשלמה מוצלחת של התהליך הפסיכולוגי של ניתוק מההורים (Mirsky et al., 2002).

מחקר ניסויי (Levine, Prosser, Evans, & Reicher, 2005) הראה כי תמיכה חברתית ניתנת ומתקבלת בסבירות גדולה יותר על ידי מי שתופסים עצמם כחולקים זהות חברתית משותפת (Haslam, Jetten, Postmes, & Haslam, 2009). כנגד זה ויתור על זהות המקור, עלול להוביל לאובדן תמיכת קהילת המהגרים ואפילו המשפחה. גם לסירוב להתחבר לתרבות החדשה יכול להיות מחיר מבחינת היכולת לקבל תמיכה חברתית. למשל, חוסר שליטה של מהגרים בשפה החדשה יכול להיראות בעיני החברה הקולטת כזלזול בתרבות הקולטת בכללותה ולגרום לה למנוע משאבים ממהגרים כאלה בשל כך (Schwartz et al., 2006).

יש מקום לשער גם שתמיכה חברתית קשורה להתפתחות זהות אישית בקרב מהגרים. שוורץ ועמיתיו (Schwartz et al., 2006) משערים כי קיים קשר בין הגירה לזהות אישית משום שגורמים המקושרים להגירה, כמו נחיתות כלכלית, הבדלים בין תרבות המוצא לתרבות המקבלת ומחסור בתמיכה חברתית, עלולים לשמש מכשול להתפתחות זהות אישית. הם טוענים כי מוסדות חברתיים פורמליים ובלתי פורמליים בתוך תרבות מסוימת, מספקים תמיכה רבה יותר לפרטים המחזיקים בערכים המאפיינים את התרבות לעומת אלה המחזיקים בערכים זרים לתרבות. למשל, בארצות הברית, פרטים המעריכים תחרות ומאמינים כי הצלחה מגיעה לאחר עבודה קשה, הם בעלי הסיכויים הגדולים ביותר להתקבל לעבודות מבוקשות, להיבחר לתפקידים פוליטיים ולהרוויח משכורות גבוהות. לעומתם פרטים בעלי ערכים אחרים עלולים למצוא את עצמם בלי תמיכה ממוסדות חברתיים. כך מחסור בתמיכה ממוסדות חברתיים הופך את משימת בניית הזהות האישית לקשה יותר עבור פרטים מרקע תרבותי שונה מתרבות הרוב.

תמיכה חברתית קשורה תאורטית לזהות תרבותית ולקשר זה יש ביסוס אמפירי (Haslam et al., 2009; Haslam, Reicher, & Levine, 2012). תאורטית תמיכה חברתית קשורה גם לזהות אישית (Schwartz et al., 2006). מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית בקרב מהגרים צעירים, וכן לבחון האם תמיכה חברתית מתווכת את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. לשם כך בדקנו עולים שעלו לישראל מברית המועצות לשעבר.

אוכלוסיית המחקר – עולים מברית המועצות לשעבר בישראל

בשנת 2016 אוכלוסיית ישראל מנתה 8.7 מיליון נפשות. מעל 95% מהאוכלוסייה היהודית הם דור ראשון, שני או שלישי למהגרים מיותר מ-70 מדינות (Remennick, 2013). רבים ממהגרים אלה, מעל מיליון אנשים, עלו מברית המועצות לשעבר לישראל מאז 1990, וכיום קבוצה זו מונה כ-10% מאוכלוסיית ישראל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017).

אומנם עולים מבריה"מ לשעבר נכנסו לתחומים רבים בחברה הישראלית, כגון התחום הפוליטי או תחום התרבות, אופי השתלבותם בחברה הישראלית נשאר פתוח לדיון (Benish-Weisman & Horenczyk, 2010). ישנם חוקרים הטוענים כי העולים מפרידים את עצמם מהחברה הישראלית, בשומרם על השפה הרוסית, מוסדות תרבות וארגונים קהילתיים משלהם (בניש-וויסמן, 2007; Al-Haj, 2002).

לעומתם, חוקרים אחרים מצאו כי העולים משתמשים בעיקר באסטרטגיה דו-תרבותית, כלומר משמרים את הזהות הרוסית ובו בזמן מאמצים גם זהות ישראלית (טרייסטר, 2005; Horenczyk & Ben-Shalom, 2006).

בישראל נערכו מספר מחקרים שבדקו זהות תרבותית בקרב עולים מבריה"מ (Benish-Phinney et al., 2001; Weisman & Horenczyk, 2010; Phinney et al., 2001). פני ועמיתיה (Phinney et al., 2001) מצאו כי לעומת מהגרים במדינות אחרות, עולים מרוסיה בישראל מחולקים במידה די שווה בין ארבע קטגוריות הזהות של ברי (Berry, 1997), עם אחוז נמוך במיוחד של בעלי זהות אינטגרטיבית. לפי פני ועמיתיה (Phinney et al., 2001), ייתכן שזה קשור למידע כי הרבה עולים מרוסיה רואים את התרבויות והערכים של רוסיה ושל ישראל כמתנגשים אלה באלה. ייתכן גם שמספר העולים הגדול מאפשר להם לקיים תרבות נפרדת בתוך קהילת העולים לצד התרבות הישראלית.

לפי מחקרם של בניש-וייסמן והורנצ'יק (Benish-Weisman & Horenczyk, 2010) שבדקו מהגרים שעלו לישראל מרוסיה ושהו בארץ בעת המחקר 15 שנים בממוצע, החלוקה בין הקטגוריות די שווה גם בשנים האחרונות. רמניק (Remennick, 2015) טוענת שרבים מהעולים מרוסיה בישראל מרגישים מנותקים תרבותית מהזרם התרבותי המרכזי בישראל. הם נוטים לשמר קשרים בתוך קהילת המהגרים גם כאשר הם מטפסים בסולם החברתי הישראלי. אף שרבים שולטים בשתי השפות, הם לא בהכרח הופכים לדו-תרבותיים. לדוגמה, איזיקוביץ' (Eisikovits, 2014) תיאר את הדור השני של עולים מרוסיה בישראל כ"יותר אמביוולנטיים מאשר דו-תרבותיים".

מחקר זה מתמקד בבוגרים צעירים. בשל תהליכים בחברה המערבית שהביאו להתארכות משך הזמן בין גיל ההתבגרות ובין גיל הבגרות, בשנים האחרונות החלה המשגתו של שלב התפתחותי מיוחד, גיל הבגרות המתהווה, שבו הזהות מתגבשת (Arnett, 2000). אומנם ענייני זהות חשובים עבור כל המהגרים, אך הם חשובים במיוחד עבור הבוגרים הצעירים שבהם, אשר מתמודדים עם האתגר של יצירת זהות תרבותית העשויה לשלב מרכיבים של תרבות המוצא והתרבות המקבלת, נוסף על התמודדות עם יצירת זהות אישית האופיינית לשלב התפתחותי זה (Schwartz et al., 2006). יש חשיבות מכרעת לכך שהמהגר הצעיר יגיע לזהות ברורה לו ולאחרים, הן הזהות האישית והן הזהות התרבותית, כדי שהמעבר שלו לבגרות יהיה חלק למדי ומוצלח (Schwartz, Zamboanga et al., 2010).

השערות

יימצא קשר בין זהות תרבותית לזהות אישית.

- 1.א. הזהות האישית של משתתפים בעלי זהות תרבותית אינטגרטיבית תהיה מפותחת יותר משל משתתפים בעלי זהויות תרבותיות אחרות (נפרדת, מוטמעת או שולית).
- 1.ב. הזהות האישית של בעלי זהות תרבותית שולית תהיה מפותחת פחות משל משתתפים בעלי זהויות תרבותיות אחרות (נפרדת, מוטמעת, אינטגרטיבית).
2. תמיכה חברתית תשמש גורם מתווך בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. ככל שהתמיכה החברתית נתפסת כגבוהה יותר, כך הקשר בין זהות תרבותית וזהות אישית יהיה חזק יותר.

שיטה

משתתפים

במחקר השתתפו 107 צעירים, מתוכם 31 גברים ו-76 נשים, בני 18-30 ($M=23.78$, $SD=3.90$), שעלו מבריה"מ לשעבר בטווח ה-15 השנים האחרונות ($M=9.2$; $SD=4.9$). הצעירים גויסו להשתתף במחקר במרכזים שבהם יש עולים צעירים, כמו מכינות לעולים באוניברסיטאות, שכונות שבהן יש עולים רבים, פרויקט "למרחב" העוזר לצעירים, בהם עולים רבים ועוד. ההשתתפות הייתה בהתנדבות ובאנונימיות.

כלים

זהות תרבותית: מטרת שאלון זה היא בדיקת הזהות התרבותית של המשתתף, על פי יחסו לתרבות המקור ולתרבות הקולטת. את השאלון חיבר ברי (Berry, 1997) והגרסה בעברית ששימשה מחקר זה לקוחה מעבודתה של דרוקין (2005). עשרים וארבעת הפריטים בשאלון מחולקים לארבעה סוגי זהות תרבותית, שישה פריטים לכל סוג: זהות מוטמעת ($\alpha=.83$), זהות אינטגרטיבית ($\alpha=.66$), זהות נפרדת ($\alpha=.79$), וזהות שולית ($\alpha=.71$).

זהות אישית: את השאלון פיתח צוריאל (1990) והשתמשו בו במחקרים אחדים בישראל (למשל, יוסיפו, 2007). השאלון כולל 38 פריטים שבהם הנחקר מתבקש לציין את מידת הסכמתו עם כל היגד בסולם הנע מ-1 ("לגמרי לא נכון") עד 5 ("לגמרי נכון"). שאלון זה בוחן מדד כללי של זהות אישית, וכן שבעה מרכיבים נבדלים של זהות.

בעבודה זו נעשה שימוש במדד הכללי שחושב כממוצע של כלל הפריטים בשאלון, וכן בשבעת המרכיבים הנפרדים שחושבו כממוצע הפריטים בכל גורם. בשל מהימנות נמוכה של שניים מהגורמים (משמעותיות, טבעיות ואמיתיות) לא נעשה שימוש בשני גורמים אלה במחקר הנוכחי. מהימנויות חמשת הגורמים האחרים היו .63, .76, .62, .72 ו-0.60. מהימנות המדד הכללי הייתה 0.89. ערכי מתאמי פירסון בין חמשת הגורמים מופיעים בלוח 1, כל הערכים חיוביים מתונים ומובהקים.

לוח 1: מתאמים בין חמשת גורמי שאלון הזהות האישית ($N=107$)

תחושת סולידריות והמשכיות	התחייבות ומטרתיות	תפיסת שליטה עצמית	הכרה חברתית	זהות פיזית
		.49***		
	.62***	.49***		
.43***	.64***	.40***		
.52***	.34***	.43***	.34***	

*** $p<.001$

תמיכה חברתית: גרסת השאלון בעברית ששימשה מחקר זה נלקחה מעבודתו של סורצקי (1996) שהתבסס על שאלון של סרסון, סרסון, שירין ופירס (Sarason, Sarason, Shearin & Pierce, 1987). השאלון כולל שישה פריטים, לדוגמה: "על מי אתה יכול לסמוך

(באמת) שישכיח ממך את דאגותיך, כשאתה תחת לחץ?". באשר לכל פריט הנבדק מציין את שמות האנשים שמספקים לו תמיכה ואת מידת הסיפוק מהתמיכה הכוללת (מכל האנשים שציין יחד) בסולם ליקרט בעל שש דרגות, מ-1 ("מאוד לא מסופק") עד 6 ("מאוד מסופק"). לכל נבדק נבדקו שני ציונים: גודל הרשת החברתית ($\alpha=.89$) וממוצע הסיפוק מהתמיכה ($\alpha=.91$).

שאלון פרטים דמוגרפיים: נאספו נתונים על מגדר, גיל, שנת עלייה, השכלה, מצב משפחתי וכלכלי של המשיב.

הליך

השאלונים הועברו ל-107 משתתפים שגויסו להשתתף במחקר במרכזים שבהם יש עולים צעירים, כגון מכינות לעולים ומרכזים שעוזרים לעולים צעירים, באמצעות פנייה אישית של החוקרת לנוכחים במקום או באמצעות מודעות שהושארו במקום. ההיענות למילוי הייתה גבוהה, כ-80% החזירו שאלון מלא. מילוי השאלון ארך כעשרים דקות. למשתתפים נאמר כי המחקר עוסק בעולים מבריה"מ לשעבר, שאין תשובות נכונות או לא נכונות ושתשובותיהם יישמרו בסודיות.

תוצאות

הבדלים בזהות אישית לפי סוגי זהות תרבותית

כדי לבדוק האם קיימים הבדלים בזהות אישית בקרב משתתפים בעלי סוגי זהות תרבותית שונים נערך ניתוח שונות ANOVA חד-כיווני. בניתוח נמצא כי קיימים הבדלים מובהקים בזהות האישית על פי סוג הזהות התרבותית, $F(3,103)=29.59$, $p<.001$, $\eta^2=0.463$. בניתוחי המשך מסוג Scheffe נמצא כי ממוצע הזהות האישית בקרב משתתפים בעלי זהות תרבותית אינטגרטיבית ($M=3.83$, $SD=.41$) או זהות תרבותית נפרדת ($M=3.71$, $SD=.31$) גבוה במובהק בהשוואה למשתתפים בעלי זהות תרבותית מוטמעת ($M=3.31$, $SD=.24$) או שולית ($M=2.74$, $SD=.13$). ממוצע הזהות האישית בקרב משתתפים בעלי זהות תרבותית שולית נמצא נמוך במובהק בהשוואה למשתתפים בעלי כל סוגי הזהות התרבותית האחרים.

קשר בין ארבעת סוגי הזהות התרבותית לחמשת הגורמים של זהות אישית

מתאמי פירסון בין חמשת הגורמים של שאלון הזהות האישית (תפיסת שליטה עצמית, התחייבות ומטרותיות, תחושת סולידריות והמשכיות, הכרה חברתית וזהות פיזית) לארבעת הגורמים של שאלון הזהות התרבותית (זהות נפרדת, זהות מוטמעת, זהות אינטגרטיבית וזהות שולית) מוצגים בלוח 2. נראה כי קיים קשר חיובי מובהק בין זהות אינטגרטיבית לתפיסת שליטה עצמית, תחושת סולידריות והמשכיות והכרה חברתית, קשר שלילי מובהק בין זהות נפרדת לתפיסת שליטה עצמית וזהות פיזית, וכן קשר שלילי מובהק בין זהות שולית לכל חמשת הגורמים של זהות אישית.

**לוח 2: מתאמים בין חמשת הגורמים בשאלון הזהות האישית
ל בין ארבעת הגורמים של שאלון הזהות התרבותית (N=107)**

זהות שולית	זהות אינטגרטיבית	זהות מוטמעת	זהות נפרדת	
-0.36***	0.39***	-0.13	-0.20*	תפיסת שליטה עצמית
-0.51***	0.18	-0.14	-0.10	התחייבות ומטריות
-0.23*	0.25*	-0.09	0.09	תחושת סולידריות והמשכיות
-0.51***	0.33***	-0.16	-0.14	הכרה חברתית
-0.54***	-0.03	-0.08	-0.19*	זהות פיזית

* $p < .05$, *** $p < .001$

נמצאו דפוסים שונים של קשרים בין ארבעת גורמי הזהות התרבותית לחמשת גורמי הזהות האישית. זהות אינטגרטיבית נמצאה במתאם חיובי עם שליטה עצמית, תחושת סולידריות והמשכיות והכרה חברתית, ואילו זהות נפרדת נמצאה במתאם שלילי עם תפיסת שליטה עצמית וזהות פיזית. נוסף על כך, נמצא מתאם שלילי בין זהות שולית לכל חמשת הגורמים של זהות אישית.

גיל עלייה

נמצא מתאם פירסון חיובי מובהק בין זהות אישית לגיל עלייה, $r(107) = .25$, $p < .01$. משתתפים שעלו בגיל מבוגר יותר קיבלו ציון כללי גבוה של זהות אישית יותר מאלה שעלו בגיל צעיר יותר. כמו כן, בניתוח שונות חד-כיווני נמצא כי קיימים הבדלים מובהקים בגיל העלייה לאורך על פי סוג הזהות התרבותית, $F(3, 103) = 3.79$, $p < .05$, $\eta^2 = 0.10$. בנייתו המשך מסוג scheffe נמצא כי ממוצע גיל העלייה לאורך בקרב משתתפים בעלי זהות אינטגרטיבית ($M = 15.15$, $SD = 3.64$) וזהות נפרדת ($M = 15.18$, $SD = 3.80$) גבוה במובהק בהשוואה למשתתפים בעלי זהות תרבותית שולית ($M = 11.00$, $SD = 4.27$). לא נמצאו הבדלים מובהקים בגיל העלייה לאורך בין משתתפים בעלי זהות תרבותית מוטמעת ($M = 13.29$, $SD = 4.39$) ובין משתתפים בעלי שאר סוגי הזהות התרבותית. נוסף על כך, נמצאו מתאמים חיוביים מובהקים בין גיל עלייה לשני גורמים של זהות אישית: תחושת סולידריות והמשכיות, $r(107) = .32$, $p < .001$, והכרה חברתית, $r(107) = .24$, $p < .05$. ממצאים אלה מראים קשר חיובי בין עלייה בגיל מבוגר יותר לסוגים של זהות תרבותית ומרכיבים של זהות אישית המקושרים לתפקוד פסיכולוגי חיובי.

תמיכה חברתית

ניתוח ראשוני של משתני התמיכה החברתית (מספר התומכים ומידת הסיפוק מהתמיכה) הראה כי לא נמצאו מתאמים מובהקים בין מספר התומכים למשתני המחקר האחרים (ראו לוח 3). לפיכך בהמשך ניתוח הנתונים נעשה שימוש בציוני מידת הסיפוק מהתמיכה בלבד. מתאמי פירסון בין גורמי תמיכה חברתית ובין ארבעת סוגי זהות תרבותית וזהות אישית מוצגים בלוח 3. נמצאו מתאמים מובהקים חיוביים בין סיפוק מתמיכה חברתית ובין זהות אישית וזהות נפרדת, ומתאמים שליליים בין סיפוק מתמיכה חברתית לזהות אינטגרטיבית ושולית.

לוח 3: מתאמים בין שני גורמי תמיכה חברתית, ארבעת גורמי זהות תרבותית וזהות אישית (N=107)

זהות אישית	זהות שולית	זהות אינטגרטיבית	זהות מוטמעת	זהות נפרדת	
.00	-.07	.12	-.10	-.14	מספר תומכים
.00	-.07	.12	-.10	-.14	
.29**	-.25**	-.25**	-.12	.25**	סיפוק מתמיכה חברתית

** p<.01

מודל תיווך

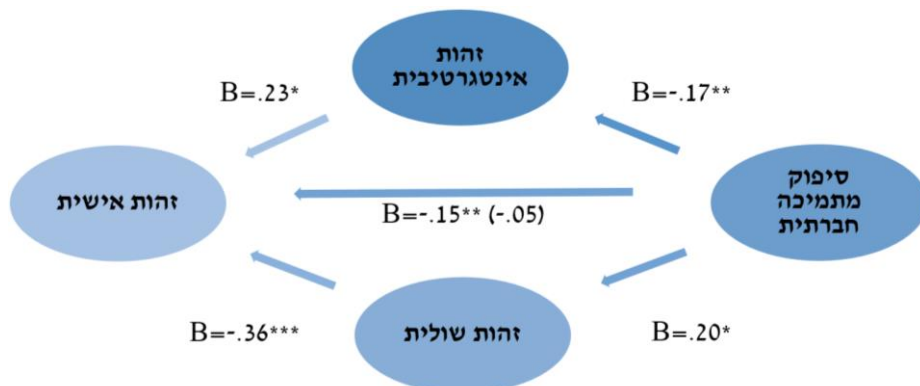
בדיקת התיווך לפי המודל המוצע בהשערה השנייה של מידת הסיפוק מהתמיכה בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית נערכה במספר שלבים, על פי שלבי הבדיקה שהמליצו עליהם קים, קיי ורייט (Kim, Kaye, & Wright, 2001). תחילה נבדקו קשרים בין כל משתני המודל (זהות תרבותית, מידת הסיפוק מהתמיכה וזהות אישית) באמצעות מתאם פירסון. בשלב השני בוצעו שלושה ניתוחי רגרסיה: ניבוי מידת הסיפוק מהתמיכה על ידי זהות תרבותית, ניבוי זהות אישית על ידי זהות תרבותית וניבוי זהות אישית על ידי סיפוק מתמיכה חברתית וזהות תרבותית. ניתוחים אלו הראו כי סיפוק מתמיכה חברתית אינו מתווך בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. עם זאת מניתוח הנתונים עלה מודל תיווך חלופי שבו זהות תרבותית מתווכת את הקשר בין סיפוק מתמיכה חברתית לזהות אישית.

מודל תיווך זה נבחן לפי שיטת ה-bootstrap של פריצ'ר והייס (Preacher & Hayes, 2008) לחישוב טעויות תקן ורווחי סמך (confidence intervals) ברמת ביטחון 95% של האפקט של מידת הסיפוק מהתמיכה על זהות אישית על ידי זהות תרבותית. שיטה זו נבחרה משום שהיא מאפשרת לבחון מספר משתנים מתווכים בו בזמן (זהות אינטגרטיבית, זהות נפרדת, זהות מוטמעת וזהות שולית), לעומת השיטה שתוארו קים ועמיתותיה (Kim et al., 2001), ושלפיה אפשר לבחון רק משתנה מתווך אחד בבת אחת.

תוצאות ה-bootstrap מראות כי האפקט הכללי של מידת הסיפוק מהתמיכה החברתית על זהות אישית (total effect=-.15, p<.01) הפך לחסר משמעות סטטיסטית כאשר גורמי הזהות התרבותית נכללו במודל (direct effect =-.05, p>.05). כמו כן הניתוח הראה, ברמת ביטחון של 95%, שהאפקט העקיף (כלומר ההפרש בין האפקט הכללי לאפקט הישיר) של מידת הסיפוק מהתמיכה על זהות אישית על ידי שני המתווכים הוא מובהק (Mediated Effect) = -.09, 95% Confidence Interval (CI) = -.1629 to -.0416. כלומר זהות אינטגרטיבית וזהות שולית מתווכות את הקשר בין מידת הסיפוק מהתמיכה לזהות אישית. האפקט העקיף של המתווך זהות אינטגרטיבית היה 03- (95% CI = -.0685 to -.0038) והאפקט העקיף של זהות שולית היה 06- (95% CI = -.1376 to -.0232).

משום שרווח הסמך לא כולל אפס, ראוי להסיק שישנו אפקט תיווך מהותי בקשר בין מידת הסיפוק מהתמיכה לזהות אישית על ידי זהות אינטגרטיבית וזהות שולית. לסיכום, ניתוח ה-bootstrap מראה שזהות אינטגרטיבית וזהות שולית מתווכות את הקשר בין מידת הסיפוק מהתמיכה לזהות אישית (ראו תרשים 1 למודל התיווך המלא).

תרשים 1: גורמי זהות תרבותית מתווכים בקשר בין סיפוק מתמיכה חברתית לזהות אישית

הערכים מייצגים מקדמי רגרסיה לא מתוקננים (b). הערך מחוץ לסוגריים מציין את האפקט הכללי של מידת הסיפוק מהתמיכה על זהות אישית לפני שהמשתנים המתווכים נכללו במודל. הערך בסוגריים מייצג את האפקט הישיר, מניתוחי bootstrap, של מידת הסיפוק מהתמיכה על זהות אישית לאחר שהמשתנים המתווכים נכללו.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

המודל שהוצע בהשערה השנייה לא אומת; הממצאים אינם תומכים בכך שמידת הסיפוק מהתמיכה היא משתנה מתווך בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. עם זאת מן הממצאים עלתה הדרך של מודל חלופי שלפיו זהות תרבותית מתווכת את הקשר בין מידת הסיפוק מהתמיכה לבין זהות אישית. סיפוק רב יותר מהתמיכה מגביר את הסיכוי לזהות תרבותית שולית, ואילו חוסר סיפוק מהתמיכה מגביר את הסיכוי לזהות תרבותית אינטגרטיבית. בתורן, זהות שולית קשורה לזהות אישית מפותחת פחות, ואילו זהות אינטגרטיבית קשורה לזהות אישית מפותחת יותר. לפיכך הקשר בין מידת סיפוק מהתמיכה לזהות אישית הוא שלילי, כלומר ככל שמידת הסיפוק מהתמיכה גבוהה יותר, כך הזהות האישית מפותחת פחות.

דיון

מחקר זה מצא קשר בעל משמעות בין זהות תרבותית לזהות אישית בקרב עולים מבריה"מ לשעבר. ציוני הזהות האישית של בעלי זהות אינטגרטיבית וזהות נפרדת היו דומים וגבוהים יותר משל בעלי זהות מוטמעת או שולית. מחקרים קודמים מצאו את הזהות האינטגרטיבית כאדפטיבית יותר מכל קטגוריות הזהות התרבותית וקשורה לרמות גבוהות יותר של בריאות פיזית ונפשית, וזהות שולית כאדפטיבית פחות (Schwartz, Unger et al., 2010; Walsh et al., 2008).

בדומה לממצאי המחקר הנוכחי, סאם (Sam, 2000) מצא כי בקרב מהגרים בנורבגיה יש לזהות נפרדת ולזהות אינטגרטיבית קשר חיובי עם בריאות נפשית. מהגרים מתבגרים עם ציונים גבוהים יותר בזהות נפרדת או זהות אינטגרטיבית הפגינו נטייה פחותה לדיכאון,

חרדה ותסמינים פסיכו-סומטיים. ממצאים אלה תומכים בחשיבות שימור זהות המקור של מהגרים צעירים שמתבטאת בזהות תרבותית אינטגרטיבית או נפרדת.

אפשר להסביר ממצא זה בכך שהפגיעה בזהות האישית בקרב מהגרים מתרחשת לאחר איבוד או התנתקות מן הזהות התרבותית הראשונית, זו שהייתה קיימת לפני ההגירה. כיוון שזהות אישית וזהות תרבותית קשורות זו לזו (Schwartz et al., 2013) וזהות אישית מושפעת מן הזהות התרבותית כפי שמשמע מתוצאות מחקר זה וממחקרים קודמים (Schwartz et al., 2008), הרי סביר מאוד שהזהות האישית מתחילה להתעצב כאשר היא מתבססת ביסוס חלקי על הזהות התרבותית הקיימת. אם כן, נראה שעל הזהות התרבותית להיות מפותחת מספיק כדי שהזהות האישית תוכל להתפתח התפתחות נאותה ולהסתמך עליה. לדברי צ'רצ'יל, "אם נפתח מריבה בין העבר להווה, נגלה שאיבדנו את העתיד" (Lomas, 1958). אי לכך, ייתכן שהתנערות מן הזהות התרבותית הראשונית מפריעה לזהות האישית להתפתח.

מחקרים עדכניים תומכים בחשיבות של שימור הזהות התרבותית המקורית (למשל, Brinkerhoff, 2016). אומנם במחקר הנוכחי השתתפו בוגרים צעירים, אך הממצאים חשובים גם לקביעת מדיניות קליטה של מתבגרים במסגרות חינוכיות. אף על פי שבשנים האחרונות ישנה הסכמה גורפת של אנשי חינוך ומחקר בדבר היתרונות של זהות תרבותית אינטגרטיבית, ממחקרים למיניהם נראה כי החברה הישראלית עדיין מעדיפה כי העולים ייהפכו מהר ככל האפשר לישראלים (בן-שלום והורנצ'יק, 2000; מאנע ועמיתיה, 2008). גם בחינה מדוקדקת של הגישות החינוכיות בפועל מגלה כי חינוך רב-תרבותי אינו מיושם בעקביות. הורנצ'יק וטטר (Horenczyk & Tatar, 2002) מצאו כי למורים בישראל יש דעות שונות זו מזו על הטמעת עולים בחברה בדרך כלל, אך כאשר נשאלו שאלות ממוקדות יותר על התחום החינוכי, הביעו גישות של אסימילציה. במחקר אחר (Tatar, 1998) שבדק אסטרטגיות שנוקטים יועצים חינוכיים בעבודתם עם עולים מרוסיה, נמצא כי יותר ממחצית מן היועצים מעודדים אסימילציה ורואים בה דרך הסתגלות טובה ביותר בעבור העולה כדי להקטין את עוצמתם של קונפליקטים פנימיים אפשריים בין זהויות, נורמות וערכים סותרים. אך כפי שמראה המחקר הנוכחי, אסימילציה טומנת בחובה דחייה של תרבות המקור שעלולה להחריף קונפליקטים פנימיים ולא למנוע אותם.

לפי ממצאי המחקר הנוכחי, מדיניות אסימילטיבית מביאה לידי תוצאות מוצלחות אף פחות עבור הזהות האישית של הפרט, מהיבדלות מהחברה המארחת, ובוודאי מוצלחות פחות ממדיניות המעודדת אינטגרציה. אומנם מדיניות אינטגרטיבית כבר מקובלת על קובעי המדיניות אך נראה כי עדיין אינה מיושמת מספיק בשטח. כדאי לעודד את יישומה בפועל כדי לעזור לעולים לפתח זהות תרבותית מוצלחת שיכולה לתרום גם להתפתחות זהותם האישית.

מודל התיווך – זהות תרבותית כגורם מתווך בין תמיכה חברתית לזהות אישית

לפי המודל החלופי שהתקבל, תחושת סיפוק רב יותר מתמיכה חברתית מגבירה את הסיכוי לזהות תרבותית שולית, ואילו חוסר סיפוק מהתמיכה מגביר את הסיכוי לזהות תרבותית אינטגרטיבית. בתורן, זהות שולית מובילה לזהות אישית מפותחת פחות ואילו זהות אינטגרטיבית מובילה לזהות אישית מפותחת יותר. כך הקשר בין מידת סיפוק מהתמיכה לזהות אישית הוא שלילי, כלומר ככל שמידת הסיפוק מהתמיכה גבוהה יותר,

כך הזהות האישית מפותחת פחות. מודל התיווך אושר סטטיסטית והוא מסקרן, אך מיעוט הספרות המחקרית בנושא אינו מאפשר לעגן אותו היטב בתאוריה. מחקר המשך מבוסס תאוריה נדרש כדי להגיע למסקנות. אנו מציעים שני הסברים לממצאים אלה שאפשר לשקול.

הקשר השלילי בין סיפוק מתמיכה חברתית לזהות אישית הוא מפתיע. ייתכן שחוסר שביעות רצון מהתמיכה הוא אחד הגורמים לאדם לנסות להתחבר לתרבות החדשה. מי שמרגיש מאוד שבע רצון מהתמיכה שהוא מקבל, אולי אינו חש צורך להשקיע מאמצים כדי להתחבר לתרבות אחרת, חדשה. לעומתו, אדם שאינו שבע רצון עסוק בחיפוש מקורות תמיכה וקשר מתאימים, ותרבות חדשה יכולה לשמש בעבורו הזדמנות למציאת החום והתמיכה שהוא זקוק להם. לחלופין, מירסקי ועמיתיה (Mirsky et al., 2002) מצאו כי צעירים עולים מרוסיה בישראל פונים לקבל תמיכה בעיקר ממשפחתם, זאת למרות דיווחים רבים על החמרת הקונפליקטים הבין-דוריים במשפחות מהגרים ובמיוחד במשפחות של עולים מברית המועצות לשעבר (Mirsky et al., 2002; Zicht, 1993). נוסף על כך, בתרבות הרוסית, בשל סיבות אידאולוגיות וכלכליות, תלות ארוכה ומהותית של ילדים, מתבגרים ובוגרים בהוריהם נחשבה לנורמטיבית (Remennick, 2015). התלות של צעירים מרוסיה מתבטאת בצורך רגשי עז בהוריהם, כמו גם קשר רגשי שלילי חזק אליהם. אמביוולנטיות זו גומעת אנרגיות רגשיות גדולות ומשאירה את המתבגרים עם פחות כוחות להתפתחות אישית וליצירת קשרים בעלי משמעות מחוץ למשפחה (Mirsky et al., 2002). כלומר תמיכת המשפחה שצעירים אלה זוכים לה, עלולה לעכב את התפתחותם האישית ובכלל זה את התפתחות זהותם. התמיכה העזה גם מונעת מהם ליצור קשרים חדשים, בפרט עם התרבות החדשה, ולכן לא מאפשרת להם לפתח זהות אינטגרטיבית.

חשוב לציין שישנם הבדלים תרבותיים בהערכת תמיכה חברתית; דטון (Dutton, 2012) מצא כי רוסים מפרשים תמיכה בלי הזמנה מהמשפחה בדרך חיובית הרבה יותר מאמריקאים אירופאיים, והרקר (Harker, 2001), שלא לפי הממצאים שלנו מצא כי תמיכה חברתית רבה יותר קשורה לרמות גבוהות יותר של רווחה בקרב מהגרים (בעיקר ממקור מקסיקני, קובני ואסיאתי). כלומר ממצאים על תמיכה חברתית בקרב מהגרים צריכים להיות מפורשים ספציפית לקבוצה התרבותית הרלוונטית ולא מוכללים בהרחבה.

גיל עלייה

נמצא קשר חיובי מובהק בין גיל העלייה לארץ לזהות אישית. הזהות האישית של מי שעלה לארץ בגיל צעיר נמצאה מפותחת פחות מהזהות האישית של מי שעלה בגיל בוגר יותר. קשר זה נשמר גם בפיקוח על משתנה הגיל, הקשור גם לגיל עלייה וגם לזהות אישית. נוסף על כך, נמצאו גם הבדלים בגיל העלייה בין בעלי זהות תרבותית שונה; גיל העלייה של בעלי זהות אינטגרטיבית או נפרדת היה גבוה במובהק מגיל העלייה של בעלי זהות שולית. ממצאים אלו מתקשרים לממצאים בנושא הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית ולאפשרות כי הפגיעה בזהות האישית מתרחשת לאחר איבוד או התנתקות מן הזהות התרבותית הראשונית, זו שהייתה קיימת לפני ההגירה.

יש מקום להניח שככל שהעולה היה צעיר יותר בזמן העלייה, כך לזהותו התרבותית היו פחות הזדמנויות להתפתח, וזאת מכמה סיבות. הסיבה הראשונה והישירה ביותר היא משום שהיה לו פחות זמן לכך, פחות שנים שבהן היה יכול לחוות את העולם התרבותי המקורי ולבנות זהות תרבותית. הסיבה השנייה היא שהוא היה עסוק בכך פחות, משום שהעיסוק בחקירה לקראת בניית הזהות מתחיל בעיקרו בגיל ההתבגרות (Erikson, 1968). בגיל ההתבגרות לחצים חברתיים להגדיר את העצמי הפוכים לבולטים יותר, כמו חקירת הזהות הנדרשת למתבגרים כדי להבין מי הם ולהגדיר את עצמם (McAdams & McLean, 2013), ואילו מילדים אין ציפייה כזו.

נוסף על כך, הכושר הקוגניטיבי להתמודד עם השינוי התרבותי מפותח בגיל ההתבגרות יותר מגיל הילדות ועוזר למתבגר להתמודד עם התנגשויות בין שתי התרבויות, ואילו הילד הצעיר יותר מתקשה בכך. כך כאשר העולה בילדות מגיע לשלב ההתפתחותי שבו זהותו האישית מתחילה להתגבש, חסר לו בסיס של זהות תרבותית יציבה – זהות תרבות המקור מעולם לא התפתחה מספיק, ואילו זהות התרבות החדשה עדיין זרה לו ואינה מפותחת (גולצמן ופרוג, 2010).

כאן מעניין לציין שמבין גורמי הזהות האישית, הגורם שנמצא בקשר המהותי ביותר עם גיל עלייה הוא תחושת סולידריות והמשכיות. ככל שגיל העלייה היה גבוה יותר כך תחושת הסולידריות וההמשכיות הייתה חזקה יותר. גם ממצא זה תומך בסברה שאצל מי שעלה בגיל מבוגר יותר, הייתה הזדמנות לבסיס תרבותי יציב יותר להיבנות לפני העלייה, וייתכן מאוד שבסיס זה, קשור בזהות תרבותית יציבה.

הממצאים בנושא גיל העלייה מעניינים גם מבחינה מעשית, משום שלרוב מערכות חינוכיות מתמקדות בבני נוער כגיל המועד ביותר להתפתחות קשיים בשל הגירה. על סמך ממצאי מחקר זה מתברר כי יש להקדיש תשומת לב מיוחדת דווקא לאלו שמהגרים בגיל הילדות. לדברי יגאל אלון, "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפלי". כך לגבי העולים בגיל הילדות שלא הספיקו להכיר ולחוות את תרבות המקור כדי לבנות זהות תרבותית יציבה. לכן משימת בניית זהות אישית יציבה קשה הרבה יותר עבורם משום שחסר להם הבסיס, ומשום שזהות אישית פחות מפותחת מקושרת לבעיות שונות, כגון מצוקה פסיכולוגית ובעיות התנהגות (Schwartz, Zamboanga et al., 2010). בשל הזהות התרבותית הרופפת, צפויים להם קשיים גם בעתיד. לכן חשוב בעתיד לעסוק גם בקבוצה זו של עולים בגיל הילדות, ולפתח תוכנית התערבות כדי לעזור להם לפתח זהות תרבותית ואישית מוצלחת יותר.

ראוי לציין כי מטרת המחקר הייתה לבדוק תמיכה חברתית, אך בפועל עסקנו רק במידת הסיפוק מהתמיכה. משתנים אלה אינם זהים וכדאי להשתמש בעתיד בכלי אחר לבדיקת תמיכה חברתית כדי לוודא שמסקנות המחקר נכונות גם לתמיכה חברתית ולא רק למידת הסיפוק מהתמיכה. נוסף על כך, במחקר זה לא נבדק האם מקור התמיכה הוא מתרבות המקור או מהתרבות המקבלת (או משתיהן). יש מקום להניח כי המוצא והזהות התרבותית של התומכים יכולים להשפיע על הזהות התרבותית המתפתחת אצל המהגר. במחקרים עתידיים כדאי לבדוק לאיזו קבוצה תרבותית משתייכים התומכים, לקבלת תמונה מלאה יותר. המחקר הנוכחי החל בבחינת הקשרים החשובים בין זהות אישית, זהות תרבותית ותמיכה חברתית, וכדאי להמשיך לבחון אותם כדי לבנות תאוריה אינטגרטיבית בנושא.

רשימת מקורות

- בן-שלום, ע' והורנצ'יק, ג' (2000). זהות תרבותית והסתגלות בקרב נערים עולים בפרויקט נעל"ה 16. **מגמות**, 40(2), 199-217.
- בניש-ווייסמן, מ' (2007). **עליה, האמנם? סיפורי הצלחה ואי-הצלחה בהגירת שנות ה-90 מרוסיה לישראל** (עבודת דוקטור). האוניברסיטה העברית בירושלים.
- גבריאל-פריד, ב' וטייכמן, מ' (2008). זהות האני אצל מתבגרים ילדי אלוהוליסטים. **חברה ורווחה**, 28(3-2), 311-328.
- גולצמן, ל' ופרוג, א' (2010). ניתוח קבוצת נערים יוצאי חבר המדינות השייכים לדור שני או "דור וחצי" בראייה רב תרבותית. **מניתוק לשילוב**, 16, 181-200.
- דרוקין, י' (2005). הקשר בין רשת תמיכה חברתית, משתנים סוציו-דמוגרפיים (Acculturation strategy) ואסטרטגיות התירבות הנכונות לבקש עזרה טיפולית פורמלית בקרב עולי בריה"מ לשעבר (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- הורוביץ, ת' ולשם, א' (1998). יוצאי ברית המועצות במרחב התרבותי בישראל. בתוך מ' סיקרון וא' לשם (עורכים), **דיוקנה של עלייה (תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995)** (עמ' 291-333). ירושלים: מאגנס.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2017). **שנתון סטטיסטי לישראל 2016**. ירושלים: המחבר.
- טרייסטר, ע' (2005). בחינת תהליך של "אימוץ תרבות זרה" תוך בחינת שלושה היבטים שונים בקרב אוכלוסיית סטודנטים ישראלים ותיקים וסטודנטים עולים חדשים מחבר העמים (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- יוסיפוף, ר' (2007). זהות אישית ותהליך האקספלורציה: הבדלים בין מתבגרים דתיים וחילוניים (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- כהן, ש' (2006). מקומה של המשפחה בתהליכי הקליטה וההסתגלות של נוער עולה לחברה הישראלית. **גדיש**, 10, 67-82.
- מאנע, ע', אור, א' ומאנע, י' (2008). מיהו עולה שנקלט היטב בארץ? ייצוגי היקלטות מוצלחת של עולים בעיני מתבגרים יוצאי אתיופיה, יוצאי חבר המדינות העצמאיות וחברי הקבוצה הקולטת. **מגמות**, 45(4), 637-668.
- מנחם, ג' וגייסט, ע' (1999). שפה, תעסוקה וזיקה לישראל בקרב עולי חה"ע בשנות ה-90. **מגמות**, 40(1), 131-148.
- סורוצקי, ח' (1996). **הקשר בין ערכים להסתגלות במצבי לחץ בקרב דתיים וחילוניים** (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- צוריאל, ד' (1990). "זהות האני" לעומת "פזירות זהות" בגיל ההתבגרות: היבטים התפתחותיים והשלכות חינוכיות. **מגמות**, 32(4), 484-509.
- Al-Haj, M. (2002). Identity patterns among immigrants from the former Soviet Union in Israel: Assimilation vs. ethnic formation. *International Migration*, 40(2), 49-70.

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Benish-Weisman, M., & Horenczyk, G. (2010). Cultural identity and perceived success among Israeli immigrants: An emic approach. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(5), 516-526. doi:10.1016/j.ijintrel.2009.11.010
- Ben-Shalom, U., & Horenczyk, G. (2003). Acculturation orientations: A facet theory perspective on the bidimensional model. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(2), 176-188. doi:10.1177/0022022102250249
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x
- Blackwell, J. E., & Hart, P. S. (1982). Cities, suburbs, and blacks: A study of concerns, distrust and alienation. Bayside, NY: General Hall.
- Brinkerhoff, J. M. (2016). Assimilation and heritage identity: Lessons from the Coptic diaspora. *Journal of International Migration and Integration*, 17(2), 467-485. doi:10.1007/s12134-015-0418-0
- Côté, J. E., & Levine, C. (1988). A critical examination of the ego identity status paradigm. *Developmental Review*, 8(2), 147-184. doi:10.1016/0273-2297(88)90002-0
- Deaux, K. (2000). Surveying the landscapes of immigration: Social psychological perspectives. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10(5), 421-431. doi:10.1002/1099-1298(200009/10)10:5<421::AID-CASP598>3.0.CO;2-Y
- DeGarmo, D. S., & Martinez, C. R. (2006). A culturally informed model of academic well-being for Latino youth: The importance of discriminatory experiences and social support. *Family Relations*, 55(3), 267-278. doi:10.1111/j.1741-3729.2006.00401.x
- Dutton, Y. E. (2012). Butting in vs. being a friend: Cultural differences and similarities in the evaluation of imposed social support. *Journal of Social Psychology*, 152(4), 493-509. doi:10.1080/00224545.2011.642025
- Eisikovits, R. A. (2014). Second generation identities: The case of transnational young females of Russian descent in Israel. *Ethnicities*, 14(3), 392-411. doi:10.1177/1468796813501166
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton.
- Harker, K. (2001). Immigrant generation, assimilation, and adolescent psychological well-being. *Social Forces*, 79(3), 969-1004. doi:10.1353/sof.2001.0010

- Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T., & Haslam, C. (2009). Social identity, health and well-being: An emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology: An International Review*, 58(1), 1-23. doi:10.1111/j.1464-0597.2008.00379.x
- Haslam, S. A., Reicher, S. D., & Levine, M. (2012). When other people are heaven, when other people are hell: How social identity determines the nature and impact of social support. In J. Jetten, C. Haslam, & S. A. Haslam (Eds.), *The social cure: Identity, health, and wellbeing* (pp. 157-174). New York, NY: Psychology Press.
- Horenczyk, G., & Ben-Shalom, Y. (2006). Acculturation in Israel. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 294-310). Cambridge, UK: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511489891.023
- Horenczyk, G., & Tatar, M. (2002). Teachers' attitudes toward multiculturalism and their perceptions of the school organizational culture. *Teaching and Teacher Education*, 18(4), 435-445. doi:10.1016/S0742-051X(02)00008-2
- Hutnik, M. (1991). *Ethnic minority identity: A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Kim, J. S., Kaye, J., & Wright, L. K. (2001). Moderating and mediating effects in causal models. *Issues in Mental Health Nursing*, 22(1), 63-75.
- Levine, M., Prosser, A., Evans, D., & Reicher, S. (2005). Identity and emergency intervention: How social group membership and inclusiveness of group boundaries shapes helping behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(4), 443-453. doi:10.1177/0146167204271651
- Lomas, C. W. (1958). The British orators, III: Winston Churchill: Orator-historian. *Quarterly Journal of Speech*, 44(2), 153-160. doi:10.1080/00335635809382290
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Goossens, L., Byers, W., & Missotten, L. (2011). Processes of personal identity formation and evaluation. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 77-98). New York, NY: Springer Science + Business Media. doi:10.1007/978-1-4419-7988-9_4
- Maines, D. R. (1978). Bodies and selves: Notes on a fundamental dilemma in demography. In N. K. Denzin (Ed.), *Studies in Symbolic Interaction*, (Vol. 1, pp. 241-265). Greenwich, CT: Jai Press.

- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558. doi:10.1037/h0023281
- Marcia, J. E. (1994). The empirical study of ego identity. In H. A. Bosma, T. L. G. Graafsma, H. D. Grotevant, & D. J. de Levita (Eds.), *Sage focus editions, Vol. 172. Identity and development: An interdisciplinary approach* (pp. 67-80). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233-238. doi:10.1177/0963721413475622
- Mirsky, J., Baron-Draiman, Y., & Kedem, P. (2002). Social support and psychological distress among young immigrants from the former Soviet Union in Israel. *International Social Work*, 45(1), 83-97. doi:10.1177/0020872802045001321
- Phinney, J. S. (1995). Ethnic identity and self-esteem: A review and integration. In A. M. Padilla (Ed.), *Hispanic psychology: Critical issues in theory and research* (pp. 57-70). Thousand Oaks, CA: Sage. doi:10.4135/9781483326801.n5
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493-510.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891. doi:10.3758/BRM.40.3.879
- Remennick, L. (2013). Professional identities in transit: Factors shaping immigrant Labour market success. *International Migration*, 51(1), 152-168. doi:10.1111/j.1468-2435.2011.00733.x
- Remennick, L. (2015). "We Do Not Own Our Children": Transformation of parental attitudes and practices in two generations of Russian Israelis. *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), 355-376. doi:10.1007/s12134-014-0345-5
- Rich, Y., & Schachter, E. P. (2012). High school identity climate and student identity development. *Contemporary Educational Psychology*, 37(3), 218-228. doi:10.1016/j.cedpsych.2011.06.002

- Sam, D. L. (2000). Psychological adaptation of adolescents with immigrant backgrounds. *Journal of Social Psychology, 140*(1), 5-25. doi:10.1080/00224540009600442
- Sapeha, H. (2015). Explaining variations in immigrants' satisfaction with their settlement experience. *Journal of International Migration and Integration, 16*(4), 891-910. doi:10.1007/s12134-014-0371-3
- Sarason, I. G., Sarason, B. R., Shearin, E. N., & Pierce, G. R. (1987). A brief measure of social support: Practical and theoretical implications. *Journal of Social and Personal Relationships, 4*(4), 497-510. doi:10.1177/0265407587044007
- Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian identity theory and research: A review and integration. *Identity, 1*(1), 7-58. doi:10.1207/S1532706XSCHWARTZ
- Schwartz, S. J., Kim, S. Y., Whitbourne, S. K., Zamboanga, B. L., Weisskirch, R. S., Forthun, L. F., ... & Luyckx, K. (2013). Converging identities: Dimensions of acculturation and personal identity status among immigrant college students. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 19*(2), 155-165. doi:10.1037/a0030753
- Schwartz, S. J., Montgomery, M. J., & Briones, E. (2006). The role of identity in acculturation among immigrant people: Theoretical propositions, empirical questions, and applied recommendations. *Human Development, 49*(1), 1-30. doi:10.1159/000090300
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: Implications for theory and research. *American Psychologist, 65*(4), 237-251. doi:10.1037/a0019330
- Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., & Weisskirch, R. S. (2008). Broadening the study of the self: Integrating the study of personal identity and cultural identity. *Social and Personality Psychology Compass, 2*(2), 635-651. doi:10.1111/j.1751-9004.2008.00077.x
- Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Weisskirch, R. S., & Wang, S. C. (2010). The relationships of personal and cultural identity to adaptive and maladaptive psychosocial functioning in emerging adults. *The Journal of Social Psychology, 150*(1), 1-33. doi:10.1080/00224540903366784
- Slonim-Nevo, V., Mirsky, J., Rubinstein, L., & Nauck, B. (2009). The impact of familial and environmental factors on the adjustment of immigrants: A Longitudinal study. *Journal of Family Issues, 30*(1), 92-123. doi:10.1177/0192513X08324575

- Tajfel, H. (Ed.). (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Tartakovsky, E. (2009). Cultural identities of adolescent immigrants: A three-year longitudinal study including the pre-migration period. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(5), 654-671. doi: 10.1007/s10964-008-9370-z.
- Tatar, M. (1998). Counseling immigrants: School contexts and emerging strategies. *British Journal of Guidance & Counseling*, 26(3), 337-352. doi:10.1080/03069889800760301
- Van- Hoof, A. (1999). The identity status field Re-Reviewed: An update of unresolved and neglected issues with a view on some alternative approaches. *Developmental Review*, 19(4), 497-556. doi:10.1006/drev.1999.0484
- Walsh, S., Shulman, S., & Maurer, O. (2008). Immigration distress, mental health status and coping among young immigrants: A 1-year follow-up study. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(5), 371-384. doi:10.1016/j.ijintrel.2008.06.007
- Zicht, G. (1993). The effects of emigration on Soviet children: Latency to adolescence. *Journal of Jewish Communal Service*, 71(2), 57-63.